

Kiss Gábor Ferenc

A hadseregállítás kezdetei

A Batthyány Lajos vezette első független magyar kormánynak megalakulásakor egyetlen fegyveres erő állott rendelkezésére: a Magyarországon állomásozó cs. k. csapatok. Ezen egységek, a korabeli viszonyoknak megfelelően, részben idegen származású sorkatonákból és tiszttekből állottak, ezért kétes megbízhatóságúaknak minősültek. Létszámuk sem volt elegendő az ország védelmére. Ezen hiányosságok kiküszöbölésére kezdte szinte azonnal meg a kormány a nemzetőrség szervezését. Ez az újonnan szervezett, nagylétszámú fegyveres erő sem volt alkalmas az országot fenyegető külső és belső veszélyek elhárítására: nem volt megfelelő felszerelése, fegyverzete s kiképzettsége, fegyelme sem érte el a hatékony alkalmazás által meg követelt szintet. A kisebb feszültségeken ugyan ez az erő is úrrá tudott lenni, ezzel is kordában lehetett tartani a parasztmegmozdulásokat, antiszemita zavargásokat. Az ország déli határainak védelme, az ott fokozódó feszültség azonban megkövetelte egy, a törvényadta lehetőségeken belül felállított és harcra alkalmas haderő létét.¹

Ez irányba a végső lökést az április 24-i véres húsvéthétfő adta meg. Ekkor Nagyikikindán a *Djordje Radak* által felizgatott tömeg a majorsági földek felosztását és a magyar zászló eltávolítását követelte. A tömeg ellen katonaságot rendeltek ki, de azt hamarosan kiszorították a városból. A városházán több hivatalnokot meggyilkolva a zavargások egészen 27-éig tartottak.² Az eseményeket tárgyaló minisztertanács úgy határozott, hogy „országban mozgalom vesztetves természetű” szükségessé teszi „mozgó nemzetőrség felállítását vagy egy önkényes őrsereg kiállítását”,³ s ezzel együtt megbízta a miniszterelnököt és a pénzügyminisztert a szükséges költségvetés elkészítésére. A szerb nemzeti mozgalom április 14-én Karlócán megfogalmazott követelése május közepére nyilvánvalóvá tették, hogy a Délvidéken polgárháborús helyzet van kialakulóban. A május 13-án kezdődő második karlócai gyűlés oltalmára érkező több ezer, a fejedelemségből való szerb fegyveres miatt a május 15-i minisztertanács több katonai intézkedésről határozott. Egyebek közt elrendelte egy 10 000 főből álló önkéntes sereg kiállítását, melyben a „belépő nemzet-örök három évi szolgálatra kötelezik magukat, az álladalom részéről fegyverrel és ruházattal láttatnak el”.⁴ Ekkor szervezték meg az 1–10. számozott első tíz, honvédek nevezett zászlóaljkat. Noha jogilag a nemzetőrséghez tartozott, nyilvánvaló volt mindenki számára, hogy itt másról, többről van szó.

Ellentétben a nemzetőrséget szabályozó XXII. tc.-kel, ezen alakulat tagjaira nem vonatkozott semmilyen vagyoni cenzus s szervezetileg is eltért tőle. Míg a nemzetőrség esetenként mozgósítva főleg karhatalmi feladatok ellátására volt alkalmas, addig ezen zászlóaljok állandó, harcra kész erőt jelentettek. A szerezeti zászlóaljok mellett ezek az egységek jelentették a magyar haderő legütőképesebb részét, a legmegbízhatóbbak azonban kétségtelenül a honvédegyesületek számítottak. Az új csapatok emberanyagát nézve feltűnik az egykori cs. kir. hadseregbeli tiszték és altiszték magas aránya, illetve az ún. jurátusok (egyetemi hallgatók) magas száma. Ennek nem csak abban volt jelentősége, hogy e zászlóaljok jobb emberanyaggal rendelkeztek a később alakult csapatoknál, hanem abban is, hogy ezen egykori tiszték hadi tapasztalataikat átadták a tanult fiataloknak, akik ezen új ismereteket könnyebben sajátították el, mint képzetlenebb társaik. Ezen új ismeretekkel felvértezve, s miután javarészt harci tapasztalatokat szereztek 1848 nyarán, ez az új tisztikar, karöltve a régi tiszték-

kel, tevékenyen részt vett az új honvédcsoportok alakításában és jelentős számban kerültek át tisztként az új egységekbe, átadva harci tapasztalataikat.⁵ A nyár közepére láthatóvá vált, hogy ez a fegyveres erő elégtelen az előtte álló feladat elvégzésére, az ország békéjének biztosítására. A szerb felkelés egyre nagyobb méreteket öltött, egyre nagyobb erőket kötött le a Jellacsics horvát bán is gyülekeztette erőit a Dráva mentén. A május 7-i királyi leirattal a magyar kormány alá rendelt cs. kir. ezredek tisztjeinek egy része megbízhatatlannak bizonyult. A főhadparancsnoksági rendszer nehezítette a szerbekkel szembeni hatékony fellépést. A független magyar honvédelmi rendszer kiépítése még csak a kezdetén tartott. Az első tíz zászlóalj sikeresen helytállt a déli fronton, csak egy nagy hátrányuk volt: csak tíz volt belőlük. Ennek ellenére a kormány leállította a toborzást, mivel bízott benne, hogy a király leállítja a horvát bán.⁶

A katonaillesítési törvény

A július 5-én megnyíló első népképviselői országgyűlés először – Kossuth indítványára – a legégetőbb kérdést, az ország védelmét vette napirendre. A kormány véleményét maga Kossuth fejtette ki, július 11-i megrázó erejű és fergetes sikerű beszédében. A szónoklat hatására a ház megszavazta 200 000 főnyi hadsereg és az ehhez szükséges 42 millió forintnyi pénzerő előteremtését, melyből 40 000 katonát azonnali kiállításra kért. A határozatnak egyelőre csupán elvi jelentősége volt, mivel a végrehajtás konkrét módozatairól az országgyűlés csak augusztus közepén kezdte meg a vitát. A határozat után csupán 4 honvédszászlóalj szervezése kezdődött, mindegyik Erdélyben, de ebből csak 2 állt fel, Kolozsvár. ill. Marosvásárhely központtal.⁷

A nemzetőri szolgálat eddigi formája, vagyis hogy a nemzetőrszászlóaljak 4-6 heti váltásokban teljesítettek szolgálatot, nem bizonyult kellően hatékonyak. Ezen alakulatokat inkább csak őrszolgálatra, szállítmányok biztosítására lehetett felhasználni s inkább voltak karhatalmi alakulat, mint komoly harci egység. Nem szokták meg a harci zajt, mire valamire való harci tapasztalatot szereztek volna, lejárt a szolgálati idő. A nemzetőrség alkalmazásának korlátai legjobban a déli hadszíntéren jöttek ki. Szenttamás július 14-i első ostromakor esett meg, mikor is a tolnai nemzetőrök két zászlóalja a rossz körülményekre való hivatkozással fogta magát és 270 fő kivételével hazament. Ennek hatására június 19-én levélben javasolta Kossuth *Baldacci Manó* ezredesnek, az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnökének és *Mészáros Lázár* hadügyminiszternek, hogy a nemzetőrség helyett sorkatonákat kellene táborba küldeni, illetve olyan nemzetőröket kellene küldeni, „*akik nem egy hónapra, hanem amennyi időre szükség van, arra önként vállalkoznának*”. Ilyen megfontolásokból született meg Kossuth és Baldacci ezredes észrevételei alapján augusztus 13-án Batthyány rendelete az önkéntes nemzetőrség tábori szolgálatáról. Ezen nemzetőrök legfontosabb jellemzője az volt, hogy a szükséges ideig vállalták a harcot, nem meghatározott időre szálltak táborba. Ezek az alakulatok nem egészen váltották be a hozzájuk fűzött reményeket: később részben hazatértek, részben átalakultak honvédszászlóaljakká.⁸

Az országgyűlés talán legnagyobb vitáját az újoncozással kapcsolatos törvényjavaslat kavarta. A javaslatot Mészáros hadügyminiszter nyújtotta be, még július 21-én.⁹ Az indítvány szerint a cs. kir. hadseregbe kívánta bevonultatni az újoncokat, 40 000 főt a gyalogsághoz, 4300 főt a huszárokhoz.¹⁰ A javaslat nem akart lényeges változást a régi kiegészítési rendszerben, ez talán összefüggött Mészáros katonai neveltetésével, de lehet az is, hogy azt gondolta, így könnyebb lesz elfogadtatni az uralkodóval. A kormány halogatta a javaslat

tárgyalását, mivel még folytak a tárgyalások Ausztriának az egységes Németországhoz történő csatlakozásáról s ha ez megtörtént volna, meg lett volna az ok az önálló magyar hadsereg felállítására. Mészáros javaslata az adott helyzetben elfogadhatatlan volt, a minisztert több oldalról is bírálták. Kossuth is szembehelyezkedett vele, s *Deák és Klauzál* támogatását maga mögött tudva 27-én kijelentette, az újoncokból önálló magyar alakulatokat kell szervezni, „*a hadsereget magyar önálló lábra kell állítani*”. Ez az állásfoglalás tükröződik a központi bizottmány munkáján is, mely a javaslatot teljesen átdolgozta.¹¹ A hadügyminiszter javaslatával szemben, mely a meglévő cs. k. seregreket akarta fejleszteni (kiegészíteni azok zászlóaljait, felállítani a 4. zászlóaljakat) a bizottmány egy nemzeti haderő kiépítéséhez vezető javaslatot tárt a ház elé. A radikális baloldalikat ez sem elégítette ki, ők egy teljesen független magyar hadsereget akartak. A törvényjavaslat tárgyalását augusztus 16-án kezdték meg.¹² A felsőház elé 28-án került, ahol is bizottmányi előkészítésre utalták azzal, hogy a bizottmány még aznap elkészítse a javaslatot.

A vita eredményeképpen augusztus 29-én fogadták el az 1848:XXXIII. katonaiállítási törvényjavaslatot, melyet aztán Batthyány és Deák után küldtek Bécsbe, királyi szentesítésre. A királlyal a tárgyalások nem vezettek eredményre s így nem szentesítette a törvényt.¹³ A szentesítés elmaradása ellenére a tc. átment a gyakorlatba s országszerte ennek alapján végezték az újoncozást. A XXXIII. törvény végleges szövege így hangzik:¹⁴

„Addig is, míg az állandó honvédelmi rendszer megállapítottatik, az ország jelen rendkívüli körülményei tekintetéből határozottatik:

1. § *A minisztérium felhatalmaztatik, hogy ország rendes katonaságának a számát, a határőrségi seregeken kívül, 200 ezer fegyveresig emelhesse.*

2. § *A megajánlott katonaság haza védelmére levén adva, mindaddig, míg a hon békéje minden oldalról biztosítva nem lesz, csupán a bellázadások és pártütések elnyomására, vagy az országot megtámadó külelenség ellen alkalmaztathatik, és ezen esetet kivéve a Magyar Korona birtokainak határain kívül nem használtathatik.”*

A 2. §-sal biztosították, hogy az újonnan megajánlott magyar katonaságot ne alkalmazzák magyar érdekek ellenében is, gondolok itt elsősorban az olasz hadszíntérre.

„3. § *A megajánlott újonczok a fennforgó szükséghez képest fognak kiállítatni.*

4. § *A kiállítandó újonczokból ki fog egészítettetni a Magyar sorsyalogásnál a három zászlóalj és két tartalék század, a magyar lovasságnál négy osztály és egy tartalék század. De azon újonczok is, kik az országon kívül lévő Magyar sor ezredek ki egészítésére vannak számitva, egyedül a 2. paragrafus értelme szerint használtathatnak.”*

Ezen paragrafus értelmében a magyar kormánynak rendelkezési jogot vindikál a magyar kiegészítésű ezredek esetében s ezzel a törvénnyel egyfajta jogalapot, módot teremt a csapatok esetleges külföldről való visszahívásához. A paragrafus a magyar sorsyalogás alatt a 15 magyarországi kiegészítésű gyalogezredet, a magyar lovasság alatt a 12 huszárezredet (melyeket szintén Magyarországról egészítettek ki) érti.

„5. § *A fenntebb 4. §-ban körül írt kiegészítési számon felül kiállított újonczokból honvédi zászlóaljak fognak alakittatni, mellyeknél az ügy vezetés, vezényleti nyelv, zászló, ruha és jel azonnal magyar leend.*

6. § *Mihelyt a körülmények megengedik, a Magyarországi mostani seregreket is tökélyletesen Magyar lábra fognak állítatni.*

7. § *Azon hadi tiszték kik a régibb sereg átalakulásakor Magyar ügyvitelre képességgel nem bírván, szolgálatukat nem folytathattják, ha egyébként a Magyar álladalom irányában*

kötelességeknek pontosan és hűséggel megfeleltek, rangjukhoz képesti díjazásukról e törvény által biztosítanak. A már szolgálatban lévő tisztéken kívül a Magyar hadseregben ezentul olly egyének tisztükül nem alkalmaztathatnak, kik a Magyar nyelvet nem birják.

8. § Mindazon közvitézi és hadtiszi egyének, illő jutalmazásáról, kik a hon szolgálatába az ellenség előtt magokat kitüntették, vagy élelmük megszerezhetésére benulás miatt tehetlenné tettek, valamint az elhullottak családairól az áladalom gondoskodik.

9. § A Magyar hadseregnél a törzstisztek a hadügyminister ellenjegyzése mellett, az alóbbak pedig az illetők előterjesztésére közvetlenül a hadügyminister által neveztetnek ki. Az ujonnan felállítandó hadseregnél ezredi tulajdonos nem alkalmazhatók.

10. § Az egész Magyar hadsereg a következő esküt fogja letenni:

Esküszöm az élő Istenre alkotmányos királyomnak V Ferdinándnak hűséget; esküszöm, hogy Hazám alkotmányát és a Magyar nemzet függetlenségét életemmel és véremmel megvédeni kész vagyok, nemzeti zászlómat soha el nem hagyom s a Magyar Minisztériumnak s törvényesen kinevezett előjáróimnak engedelmeskedvén, kötelességemet mindig pontosan és hiven teljesíteni fogom.

Az eskü szövegében egyaránt észrevehető a király szó mellett az „alkotmányos” jelző s az alkotmány szó. Ezekből következtetni lehet arra, hogy a hangsúly nem a királyhoz, hanem az alkotmányhoz való hűségen van. Mivel az alkotmányos királyra teszik le az esküt, királyi alkotmányszegés esetén egyfajta értelmezéssel nem kötelező a neki való engedelmisség. Ez különösen érzékenyen érinthette az osztrák vezető köröket, hiszen mint ahogy később is láttuk – a Monarchia esetében –, a hadsereget tekintették uralmuk alapjának, a birodalom egységének biztosítékának.

„11. § A most megajánlott ujonc-állítás alá esik Magyar országnak s a kapcsolt részeknek minden állandó lakosa, ki életének 19 évét be töltötte, sors- és valláskülönbség nélkül.

Ki vétetnek azonban

- a) a szolgálatban lévő felszentelt lelkészek, segédlelkészek és rendes iskolai tanítók;
- b) további rendelkezésig a fegyverben álló határőrök;
- c) az család fentartására multhatatlanul szükséges egyén
- d) azok, kik valamilyen hibájok miatt a katonaságra teljesen alkalmatlanok;

12. § A jelen törvény értelmében állapítandó ujonczok katonai szolgálata 4 évig fog tartani.

13. § A kiállítás sorára nézve megállapítatik, hogy elsőnek azon egyénekből történjék a kiállítás, kik koruknak 19 évét már elérték ugyan, de a 20-at még meg nem haladták, és ha ezekből a szükséges szám ki nem telik, a 20 évesekre, s ha ezek sem elegendők, a 21 évesekre megy által a kiállítás, és így tovább mind addig, mig a meg kívántató mennyiség teljesen ki nem kerül. Azonban ezen szolgálati időszak alatt két fia van különben koránál fogva köteleztetik is, katonának nem állitatkatik.

14. § Az országnak királyhágóntuli része, ugy szinte Kraszna. Közép-szolnok, Zarándmegyék és Kóvár vidéke által folyó évben kiállított ujonczok mostani kiállításakor az illetőknek be számítatnak és a kik magok helyett helyetteseket állitottak, besorozás alá nem jöhetnek.

15. § Mindazon ujonczoknak, kik az országnak 14. §-ban említett részeiben folyó évben állitattak, szolgálati idejük addig fog tartani, mint azoké, kik a jelen törvény rendeleténél fogva Magyar országnak többi részeiben fognak kiállitadni.

16. § A kiállításnak gyorsabb eszközlése végett, ezen törvény szentesítése után azonnal küld a minisztérium minden törvényhatóságba biztosokat, kik a törvényhatóság közbejötté-

vel elsőben is minden 19, 20, 21 és 22 éves férfiegyénüket az anyakönyvek és egyéb adatok segédelmével minden korbelieket külön sorozatba összevegyezték és orvosilag megvizsgáltatták, a katonaságra alkalmasokat külön feljegyzik és mind ezen összeírásokat hadügyminiszternek beküldik.

17. § Kik a vizsgálat elől elrejtőznek 8 évi szolgálatra kötelezettek. Kik bármi egyéb módon magokat a katonai szolgálatra alkalmatlannak teszik, szigorúan fognak büntettetni.

18. § A hadügyminiszter ezen összeírásokból és jegyzetekből fogja meghatározni, mennyire telik ki a szükséges szám a 19 évesekből vagy mennyire szükséges a 20 évesekre is, s így tovább a 13. § értelmében kiterjeszteni a kiállítást.

19. § Midőn ugyanazon egy korbelieknek csak egy része szükséges a kívánt szám kiegészítéséhez, sors huzás fogja kijelelni a kiállítandókat s ez esetben a hadügyminiszter fogja kivetni a fentebb §-ban említett összeírások nyomán minden törvényhatóságra, törvényhatóság pedig minden egyes helységre azt, mennyi lesz kiállítandó azon korbeliekből, melly csak részben szükséges a kívánt újonczok számának kiegészítéséhez. De főszabály leendő mindenkor az, hogy még a 19 évesek között alkalmas egyén találtatik, addig a 20 évesekre nem kerül sor s így tovább.

20. § A megváltás vagy helyettesítés semmi szín alatt meg nem engedik.

21. § A kiállításra és besorozásra vonatkozó minden egyéb intézkedések és rendelkezések az illető miniszterekre bízottak.

22. § Az eddig gyakorlatban volt toborzás megszüntetik. Ha oly kiszolgált közkatonák és altisztek, kik még szolgáltra alkalmasok, újabb 4 évre beállanak, az eddiginél egy harmaddal nagyobb díjt huzandnak.

23. § A hadügyminiszter az eddigi hadi törvénykezést ideiglenesen is az ország jelen állásához alkalmaztassa, és a jövő törvényhozás elibe katonai javaslatot terjesszen.

24. § Addig is, míg a jövő törvényhozás elibe új katonatörvényjavaslatot terjesztendő elő, a veretési testi büntetés az összes magyar hadseregnél ezennel eltöröltetik.

25. § *A honvéd-zászlóalj is hadügyminiszter rendelkezésétől fognak függni, ki általában ezen törvény végre hajtatásával bizatik meg.*"

Az újoncozás megkezdése

Az újoncozás megkezdését Szemere Bertalan belügyminiszter által az augusztus 30-i Közlönyben közzétett „*A megyék főispánjaihoz, a kerületek főkapitányaihoz, a székek főkirálybíráihoz és főtiszteihez*” intézett belügyminiszteri rendelet mondta ki a törvényhatóságok számára. A rendelet értelmében – melyet külön-külön is megküldtek minden illetékes helyre – a kézhezvételtől számítva azonnal „*A két ház által megajánlott hadsereg összeírása tüstént megkezdendő lévén, s sietve menjenek a megye, székvidek székhelyire, hol találandják a szükséges utasítást a teendőik iránt. Ugyanazon utasítás, rendelet, ugyanakkor elment a városok elnökeihez is.*”¹⁵ A „szükséges utasítást a teendőik iránt” a 8370. sz. belügyminiszteri rendelet¹⁶ tartalmazta, melyet a Közlöny az előző rendelethez képest egy nap eltulajdással közölt. A rendelet felhívja a figyelmet, hogy „*a haza veszélyben van. Ez most a jelszava mindennek, a királynak, az országgyűlésnek, a kormánynak...*”, majd további lelkesítő retorikai fordulatok után rátér a tényleges teendőkre. Az idézett mondatból látható, hogy még nem történt meg a teljes szakítás a királlyal, még tárgyal vele Batthyány és Deák, még nem utasította el az újoncozási törvény szentesítését. A rendelet első pontja az érintettek tudomására hozza, hogy a minél gyorsabb végrehajtás végett biztosokat nevez ki. A következő pontban ki-

mondja, hogy a rendelet vétele után 48 órán belül bizottmányi ülés tartandó, ahol ki kell nevezni a 2-3 főből álló összeíró küldöttségeket, még pedig olyan számmal, hogy „*a rovatos összeírás 7 nap alatt bevégeztessék*“. A továbbiakban közli, hogy a rovatos összeírás a mellékelt törvényjavaslat szerint készítendő, a mellékelt összeírási mintarovat szerint. Az összeírást 7 nap alatt be kell fejezni s utána két napon belül el kell juttatni a biztosnak, aki 24 órán belül észrevételeivel együtt elküldi a miniszternek. Az 5. pont szerint „*Véleményt mond az iránt is, hogy ha az álladalom által adandó fegyveren kívül a felkészítés a törvényhatóságra bízotnak, azt, mi népességi arány szerint a 60 000 emberből a törvényhatóságra esnék mennyi idő alatt lenne képes azt felöltöztetni s egyéb kellékekkel ellátni*“ úgy, ahogy a honvédeket kell ellátni s itt megengedi a más színű ruhaanyag használatát. A kiadottól eltérő színű ruhaanyagok használatát az országszerte tapasztalható anyagihiány tette szükségessé. Egyes alakulatokat fontos ismertetőjévé vált az eltérő színű ruhájuk. A sorozás mellett az összeíró bizottságok feladatává teszi a sorozottak felvilágosítását, miszerint az összeírás pillanatától kezdve hosszabb időre nem hagyhatják el otthonukat, s ha mégis eltávoznának, szigorú büntetést helyez kilátásba. Ezt az utasítást a hadügyminiszeri határozat – mely a szükséges újonclétszámot tartalmazza – megérkezéséig érvényben kell tartani. Az egészségügyi alkalmassági vizsgálatot a törvényhatósági orvosok kötelességévé teszi. A megvesztegetéseket, az álbetegek alkalmatlanná nyilvánítását azzal is igyekeztek elkerülni, hogy az esetleges orvosi visszaéléseket diplomavesztéssel szankcionálják.

Az összeírás megkönnyítésére központilag kiküldött mintarovatok meghatározták a felveendő adatokat. A szükséges adatelemek a következők: „*Folyó szám. Név. Elérte 19, 20, 21, 22 (korát). Nőtlen. Nős. Felszentelt lelkész. Rendes tanító. Fegyveres határőr. Testileg alkalmatlan. Szándékosan rejtőző. Magát csonkító. Újra ajánlkozó kiszolgált tiszt/közvetít. Észrevételek.*“ Az országosan kiküldött mintarovat tartalmazza az összes törvény által meghatározott rovatot. Az életkornál csak a törvény által engedélyezett korosztályok számára hagy helyet. A határőri állapotra vonatkozó rovatot Szegeden a kézzel írt táblázatokból automatikusan kihagyták, mivel ennek a rovatnak csak a határörvidékeken volt jelentősége, Szeged pedig nem tartozott oda. Az országos állapot felmérésére küldött minta azonban a törvény (11. §/b) szerint tartalmazta ezt is. Az újoncozási törvény 17. §.-a értelmében nyilvántartatják a rejtőzködőket és az öncsonkítókat, kik a törvény értelmében büntetendők. A bujkálókat, ha nem tértek időben haza, országszerte köröztették. A 22. § értelmében tartják nyilván a kiszolgált katonákat. A kézzel írott lajstromokon ezt megjegyzésként fűzték hozzá az adatokhoz.¹⁷

Az újoncállítás

Az összeírások végrehajtása után következett az újoncok kiállítása. Itt azonban törvényességi problémák merültek fel. Augusztus végére megsokasodtak a magyar kormány gondjai. Gyülekeztek Jellacsics csapatai Horvátországban, nem sikerült felszámolni a szerbek délvidéki lázadását, Radetzky custozzai győzelme megerősítette az osztrák kormány helyzetét. Az augusztus 27-én összeült minisztertanács úgy döntött, kísérletet tesz a horvát helyzet, valamint a szerb kérdés megoldására. Ennek okán küldték Batthyányt és Deákot Bécsbe, tárgyalni az uralkodóval. Emellett feladatuk volt az uralkodói szentesítés elnyerése a papírpénz-kibocsátási és az újoncállítási törvényhez. Az uralkodó nem volt hajlandó szentesíteni a tárgyalódelegáció által benyújtott törvényjavaslatokat. Az osztrák kormány augusztus 31-én emlékiratot küldött Budára a nádornak, melyben kifejtette, hogy az önálló magyar

had- és pénzügyeket a Pragmatica Sanctióval összeegyeztethetetlennek tartja s kijelenti, hogy az uralkodónak nem volt joga az 1848/III. (a felelős magyar minisztérium alakításáról szóló) tc. szentesítéséhez. Az irat lehetetlennek tartja egy, az osztrák császárságtól különvált magyar királyság létét. Erről az emlékiratról nem tájékoztatták a Batthyány-küldöttséget. Sikertelen maradt a horvát helyzet megoldására tett kísérlet is: a küldöttség még Bécsben tartózkodott, mikor az uralkodó visszahelyezte Jellacsicsot báni hivatalába.¹⁸

Az emlékiratot a nádor szeptember 3-án közölte a magyar kormánnyal, s így szerzett róla tudomást Batthyány is. Másnap az országgyűlés megszavazta egy száz tagú küldöttség Bécsbe indítását. Az egyébként hazatérni készülő miniszterelnök emiatt maradt még a császárvárosban. A delegáció célja, hogy rábíra a királyt, jöjjön Budára s tartsa meg trónját s az alkotmányt. E küldöttség is eredménytelen maradt, így elhagyták Bécsset s 10-én este megérkeztek Budára. Másnap délelőtt a Batthyány-kormány beadta a lemondását, majd délután felolvasták a nádor levelét, miszerint a kormány lemondása miatt átveszi a végrehajtó hatalmat. A dolog alkotmányellenes volta nagy felháborodást váltott ki, Kossuth visszavette tárcáját és a le nem mondott Szemerével együtt megbízást kapott – a nádor tiltakozása ellenére – a kormány ideiglenes vitelére.¹⁹ Kossuth még aznap javasolta, hogy a minisztériumot hatalmazzák fel a hadkiegészítés végrehajtására. A javaslat tartalmazta hogy a „*kiállítandó hadsereg a már kiállított honvédek rendszerén alakíttassék*”. Javasolta honvédek és a serezek közötti különbségek megszüntetését s külföldön állomásozó katonák mielőbbi hazahívását. Az országgyűlés elfogadta az indítványt s megbízta Kossuthot a javaslat szabatos megfogalmazására,²⁰ amit szeptember 12-én²¹ be is nyújtott s el is fogadták. A következő nap tartott LII. ülés e határozat alapján megbízta a minisztériumot, hogy a hadügyi törvényben megszavazott hadsereget azonnal kiállítsa. Így tehát a királyi jóváhagyás ellenére mégis megkezdett kezdeni az újoncállítást.

Szeptember 12-én Batthyány bejelentette, a nádor megbízása alapján elfogadta a miniszterelnöki posztot. Maradásával együtt ismét kezébe vette a védelmi intézkedések irányítását. A toborzás megkezdésére kapott országgyűlési felhatalmazással a birtokában kiadta az utasítást az újoncállítás megkezdésére. Szeptember 13-án a törvényhatóságok elnökeihez intézett rendeletében utasítást adott,²² hogy „*Részint a már felállított 10 honvéd zászlóaljok hiányaik kipótlása – részint új honvéd zászlóaljok alakítására a toborzást, a már fenn nevezett honvédsereg számára kiadott toborzási utasítás szerint, minden kivétel nélkül a következő hadfogadó és azok fiók parancsnokságainak tüstént erélyesen megkezdhessék, ugymint...*” Vagyis itt már nincs szó a serezek 3. zászlóaljánakiegészítéséről, hanem csakis kizárólag a honvédség erősítését tűzték ki célul. Ez jól mutatja a királytól való távolodást, hiszen ezen serezek eredendően cs. k. alakulatok voltak, s az, hogy nem ezekre alapozták a haderő fejlesztését, jelzi az önálló magyar hadügy kialakulását. Törvényileg ugyan már március óta van hadügyminisztérium, de eddig csak a nemzetőrség jelentett számottevő fegyveres erőt s a 12 honvédzászlóalj. Ekkor a két testület arányában a nemzetőrség javára mutatkozik előny. Az újoncozás megkezdésével ez az arány fokozatosan eltolódik a honvédsereg javára. Továbbiakban a rendelet felsorolja a hadfogadó parancsnokságokat s kijelöli a helyeket, ahova ezen parancsnokságok újoncait szállítani, gyülekeztetni kell. Ezután utasítja a hadfogadó parancsnokságokat, hogy „*különös rendeleteiket a nemzetőrségi tanácstól veendek: e végre felszólítatik minden hazafi a honnak veszélyes állapotát tekintve, mi hamarabb a legközelebbi hadfogadó parancsnokságnál honi honi zászlóik alá seregleni.*” Ezzel az utasítással a hadfogadó parancsnokságokat az Országos Nemzetőrségi Haditanács alárendeltségébe sorolta, így to-

vább nőtt a tanács jelentősége, mivel a nemzetőrség mellett az újonnan alakult zászlóaljok ügyeit is intézte.

A hatóságok a szeptember 14-i rendelet²³ alapján kezdték meg a toborzást: „*Addig is míg a katona állítás iránti törvénycikk öfésége által szentesítettnek, a veszélybe lévő hont védelmi eszközök hagyni nem lehetvén, az alsóház határozata nyomán felhívom önt, hogy a honvédsereg szaporítására e rendeletem vételével toborzást indítson, s a beállottak száma felül engem mielőbb értesítsen.*” A vészhelyzetre hivatkozva rendeli el Batthyány a toborzás megkezdését, de mivel a király nem szentesítette a törvényt, az alsóház határozatára hivatkozik, a toborzás jogosságát igazolandó. A rendeletből első látásra úgy tűnhet, mintha még lenne remény az uralkodói beleegyezés elnyeréséhez s ezen intézkedések csak ideiglenesek lennének. Ezzel azonban az is nyilvánvalóvá válik a szemlélőnek, hogy az uralkodói beleegyezés hiányában, akár a király ellenében is végre lehet hajtani és végre is hajtják az országgyűlés határozatát. Másrészt nyitva hagyja a király számára a lehetőséget, hogy szentesítse a törvényt s ezáltal visszatérjen az alkotmányos politikai életbe s ez szolgált az ingadozók, a bizonytalankodók megnyugtatására is. A rendelet további részében pedig kijelenti: „*Az ekként kiállított sereg egyenesen a már felállítani kezdett honvédszászlóaljok szaporítására lesz fordítandó ... mellyeknél az ügyvezetési és a vezérleti nyelv, zászló, ruha és jel magyar leend.*” Itt újra egyértelművé teszik, hogy a jelentkezőket kizárólag honvédelakulatokba, még pedig magyar lábra állított csapatokba fogják szervezni. A szeptember 15-i királyi leirat kifogásolta is az újoncozás megkezdését, s itt láthatjuk, a rendeletek miért a toborzás s miért nem az újoncozás megkezdésére szólítanak fel: Batthyány azzal hártotta el a király kifogásait, hogy a sorkatonaság pótlására másképp nem lehet szert tenni, s ez sem újoncozás, hanem toborzás útján folyik.²⁴

A képviselőház szeptember 16-án Nyáry Pál képviselő javaslatára elfogadta az újoncállítási kulcsot. Eszerint minden törvényhatóság 127 lakos után köteles két újoncot állítani.²⁵ Ez alapján elkészítették az egyes törvényhatóságokra megszabott kivetési táblázatot, melyet el is küldtek az illetékes szerveknek, illetve sajtó útján (Közlöny, Pesti Hírlap) is közzétettek. A Pesti Hírlap szeptember 28-i számában közölte a 127 lakos/2 újonc kvótát s közzétette az egyes törvényhatóságokra kivetett újoncmennyiséget.²⁶ Szeptember 18-án kelt rendeletben²⁷ további utasításokat adnak ki az újoncozó hatóságoknak: a nemzetgyűlés által felajánlott 42 000 fős hadsereg körüli rendeletek pótlékaul elrendeli, „*hogy a belépendő újonczok a hatóságok által fizetendő 20 pFt foglalópénzt kapnak, mely által mely által a nemzetképviselői határozathoz képest 4 évi szolgálatra köteleztetnek*”, s minden hadfogadó parancsnokság kötelességévé teszi, hogy a kiállítandó újonczokat átvegye, beavassa „*és a legszükségesebb ruha-neműekkel u. m. köpeny, nadrág, topány, fehérruha, és sapkával leendő ellátásukról, valamint szinte kellő fegyelem alatt tartásukról szorgalmasan gondoskodják.*” Még ugyanezen napon a belügyminisztérium útján kiadott rendeletben²⁸ szabályozták a honvéd újonczok felszerelését s az azzal való ellátás módját. Az újonczok ruháztatását és felszerelését ily módon a törvényhatóságokra bízta s hogy a kiállítandó katonák minél előbb felhasználhatók legyenek, útmutatást ad a bizottmányoknak a szükséges eljárásokról. „*Az újonczok nemzeti ruhája a honvédeké szerint állandó: fekete csákóbul nemzeti rózsával, szürke köpönyegből, barna atilából, sötét kék mellényből, foszlányból, táborsapkából, magyar kék nadrágból, nyakravalóból, két pár fejez ruhából, egy pár topánkából, és posztó kesztyűből, a felszerelés pedig borjúbőr tarisznyából, töltés táskából, fekete szíjjozással, fekete válszíjbol kard és szuronyokkal és olyan fegyverszíjjal és kenyérzsákból.*” A körülményekre tekintettel azonban engedélyezi más színű posztó használatát, ha az előírt szín nem áll rendelkezésre. Ez esetben is egy zászlóaljon belül azonos színeket kell alkalmazni s posztófajták közül

előnybe kell részesíteni az erősebb és tartósabb anyagokat. Ez okozta a zászlóaljok különböző színű egyenruházatát, ezen zászlóaljok aztán a ruházatuk után különböző neveket kaptak: így lett a 28. zászlóalj „egérszászlóalj”,²⁹ mivel ruházatát szürke anyagból készítették, a 24. zászlóalj „fehérsipkás”,³⁰ mivel a csákóhoz csak fehér anyag állt rendelkezésre. A beérkezett jelentések³¹ alapján meghatározták az egész ruházat és felszerelés árát, mely átlagosan 30-tól 40 Ft-ig terjedhet. Ezen árakat szerződéseknél szabályként kell alkalmazni, még pedig úgy, hogy a megegyezés szerinti ár 2/3-a a ruházatot, 1/3-a a felszerelést illeti. Felszólítja a bizottsmányokat, „*hogy a czélszerűt a mérséklett árral egybekaptsolni hazafiui kötelességének elismérénd*” Az újoncok ellátása minden további utasítás nélkül folytatandó, csak akkor kell a minisztériumhoz fordulni, ha a hatóság nem képes ellátni az újoncokat s ha „*hatóság a költségeket a kincstár igénye rovására fel nem vállalhatná, okiratott számlája felterjesztendő*”. Mivel több hatóság jelezte, hogy nem képes a borjúbőr tarisznya előállítására, ezért az erről való gondoskodást a hadügyminisztérium vállalja magára, 3 Ft 50 kr-os áron. Ez ott levonandó az összes felszerelés árából, ahol ezt ki nem állították.

Másnap, szeptember 19-én adták ki a miniszterelnök azon rendeletét,³² melyben közli a törvényhatóságokkal a rájuk ki vetett újoncmennyiséget s engedélyezi a hadszaporítás bármely formáját: sorozás, toborzás, sorshúzás.

„*A növekedő közveszély elhárítása multhatatlanná tette addig mig katonaállítási törvény a vett fejedelmi szó szerint szentesítve visszakiüldetik, a hadsereget az önkéntesség eszméje szerint kiegészíteni és öregbíteni ne hogy a trón és az ország védtelenül összeveromboltassék*

1 Minden czélszerű módokon igyekezzék 127 lélekre két újonczot számítva 550 honvédet minél előbb kiállítani. Szükség hát ezen számot a népesség arányához képest felosztani, és az illetőknek azonnal kihirdetni.

2 Hol a község hajló a honvédeket a törvényjavaslat értelmében /a lelkészek és segédlelkészek, a fegyverben álló határőrök, a család fenntartásában szükséges egyén; és a testi lényeges hiba miatt alkalmatlanok kivételével / kor szerint kiállítani felfogadandó és azonnal életbe léptetendő; mert nem csak mert nem csak a kiállítást sietteti, hanem a község költségtől is kíméltetik.

3 Hol a község az őt illető számot 19. 20. 21. 22. éves egyénekből sorshúzás útján kívánja kiállítani, az 1 említett okoknál fogva hasonlóan jóváhagyandó és a kiállítás haladék nélkül eszközzésbe veendő.

4 Hol a község az illető mennyiséget a maga határára szorítókozó toborzás útján akarja összegyőjteni, ez szinte megengedtetik, oly módon, hogy a toborzás legott megindítassék.” A rendelet csak a hadszaporítás módozataiban tér el a törvénytől – engedélyezi a toborzást és a sorozást is –, mivel itt is ugyanazon korosztályokra terjeszti ki hadkötelezettséget, ugyanazon hivatású személyek kapnak mentességet. A konkrét rendelkezések után némi hazafias lelkesítő szózat következik: „*A Király és a haza, önállóság és a szabadság közös veszélye sokkal hatályosabb ösztön az ország iránti kötelesség gyors és buzgó teljesítésére, semmint ezt tiszta felszólítással erősíthetném.*”

Az ország államformájának megfelelően – királyság – együtt emlegetik a királyt az önállósággal és szabadsággal. Valóban, hiszen a király szentesítette az áprilisi törvényeket, szentesítette az önálló magyar királyságot. A királytól elválni egyet jelentett a magyar államot megfosztani törvényes alapjától. Ezt akkoriban egyetlen politikus sem vállalhatta, mivel az ország közvéleménye és a hadsereg nem adta volna teljes támogatását. Ezután még felszólítják a hatóságokat a rendszeres jelentésre az eljárás foganatosításáról. A toborzás első körében 16 zászlóalj került megszervezésre, így a zászlóaljok száma 30-ra emelkedett.

Felhasznált irodalom

- ☞ BÁRCZY ZOLTÁN – SOMOGYI GYÖZŐ: *A szabadságharc hadserege*. Bp., 1986. [Barczy–Somogyi]
- ☞ *Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés*. Szerk.: Beér János. Bp., 1956. [Beér]
- ☞ BREIT JÓZSEF: *Magyarország 1848/49 évi függetlenségi harcának katonai története*. I. Bp., 1897.
- ☞ Csongrád Megyei Levéltár iratanyaga. [CsML]
- ☞ *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Szerk.: Hermann Róbert. Bp., 1996. [Hermann]
- ☞ *Közlöny* (az 1848/49-i magyar kormány hivatalos lapja) 1848. évfolyama.
- ☞ *Pesti Hírlap* 1848. évfolyama.
- ☞ *A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849*. Zalai Gyűjtemény 33. Zalaezerszeg, 1992. [Zala]

Jegyzetek

- ¹ Zala 53. p.
- ² Hermann 64. p.
- ³ Zala 53. p.
- ⁴ Zala 53. p.
- ⁵ Hermann 82–83. p.
- ⁶ Zala 115–116. p.
- ⁷ Hermann 114–115. p.
- ⁸ Hermann 116–118. p.
- ⁹ Beér 561. p.
- ¹⁰ Zala 196. p.
- ¹¹ Beér 53–54. p.
- ¹² Beér 194. p.
- ¹³ Hermann 140. p.
- ¹⁴ Beér 570–573. p.; CsML Tanácsi Iratok IV. 1003., 8370. sz. belügyminiszteri rendelet mellékleteként küldték meg.
- ¹⁵ Közlöny augusztus 30., 82. sz., a rendelet augusztus 29-i keltezésű.
- ¹⁶ Közlöny augusztus 30., 82. sz., a rendelet augusztus 29-i keltezésű
- ¹⁷ Az ívekhez lásd CsML Tanácsi Iratok IV. A. 1003. q. Újoncozási Lajstromok.
- ¹⁸ Hermann 140–141. p.
- ¹⁹ Hermann 146–147. p.
- ²⁰ Beér 218–220 p., a szeptember 11-én tartott LI. ülés jegyzőkönyve.
- ²¹ Beér 20–221. p., a szeptember 12-én tartott LII. ülés jegyzőkönyve.
- ²² Közlöny szeptember 15., 98. sz., a rendelet szeptember 13-i keltezésű.
- ²³ Közlöny szeptember 15., 98. sz., a rendelet szeptember 14-i keltezésű.
- ²⁴ Hermann 154. p.
- ²⁵ Zala 197. p.

²⁶ Pesti Hírlap szeptember 28., 172. sz.

²⁷ CsML Szeged Városi Tanács Iratai, IV. A. 1003./3844.

²⁸ CsML Szeged Városi Közgyűlési Iratai IV. A. 1004./377, az 5468. sz. miniszterelnöki rendelet.

²⁹ Bárczy-Somogyi 109. p.

³⁰ Bárczy-Somogyi 110. p.

³¹ Ua. mint 34. jegyzetben.

³² CsML Szeged Városi Tanács Iratai, IV. A. 1003./3844., a 9762. sz. miniszterelnöki rendelet

Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag?

Különös világunkban — amikor némely, évszázadokon át időtállóan tetsző, hagyománnyá vált dolog szomorú értékvesztése párhuzamosan zajlik a legújabb divatok térhódításával — értékes elgondolkodni azon, hogy a százötvenedik évfordulóját ünneplő forradalom és szabadságharc öröksége, ha-

gyományai, hangulata mennyire járja át (esetleg határozza meg) mindennapjainkat. Mi időszerű ma 1848/49 örökségéből? A kérdést Szeged tudományos és közéletét meghatározó polgárainak tette főmunkatársunk, JANCSÁK CSABA. A válaszokat a szerzők nevének ábécérendjében közöljük.

BALOGH LÁSZLÓ

Mi időszerű a '48-i örökségből?

Szükség lenne az ifjakra. Nem bitesekre, márciusiakra. Olyanokra, akik nemcsak az amerikai slágerlista első 13 dalát tudják, hanem az aradi 13-at is. Akik családban nőnek fel, és hiszik az ősök szellemét. Honvédesre képezik magukat, nem szolgálatmegtagadásra. Akik az utcára nem hülyülni mennek, hanem változtatni. Akiket belül nem a Xénia-láz hevít.

Nincs szükség viszont '48 forradalmi elemére. Mert ki ellen irányulna? Ma nincs királyunk, csak egyszerű többséggel piederzálra emelt „vezetőink”. Nincs rendünk, rendiségünk csak rendetlenségünk. Nincs nemességünk, csak hirtelen-gazdagjaink. Legtöbbjüknek nem ősi gyökereik vannak, de internacionalista múltjuk. Úri gög helyett elvtársi dölyf, pökhendi „naés!”-modor. Ezek ellen forradalmat, ne!

'48 szabadságharcos szellemiségét át kell mentenünk. Egyrészt mert vannak nemzet-

Balogh László (1957) újságíró, politikus. Kalocsán született. Tan.: Római Katolikus Hittudományi Akadémia, Budapest 1975–80. Mh.: 1981– Magyar Televízió, szerkesztő, operatőr. A Közélet című lap tulajdonosa. Nős. Gyermekei: Eszter, Boldizsár.

társaink a határokon túl, akiket csak azért nyomnak el furfangos modern eszközökkel, mert magyarok. Érdeklükben ma a diplomácia fegyverét kellene forgatni, amihez itt az anyaországban szükség lenne ismét egy államférfira, aki mer 15 milliót mondani.

Másrészt szükség van friss szabadság-szellemre határon belül is, mert a fülledt libertin eszméktől fuldoklunk.

'48-ból mentsük át a Sajtó-Szabadságot! Ami ott a Pilvaxban az igaz szó szabad sokszorosítását jelentette. Persze azóta mást értünk alatta. Mást jelent a sajtó, mást a szabadság, mást a szó és mást az igazság. Sajtó